

Сеад Ибрић*, Београд
Sead Ibrić, Belgrade

Трагови исламске епиграфике у Пироту¹

Trace of islamic epigraphics in Pirot

Сажетак: Предмет овог рада су остаци исламских надгробних споменика – нишана, који се иренујно налазе у дворишту Музеја Понишавља у Пироту. Поред осталих експоната, овај музеј чува и четирнаест нишана или, већином, делова нишана, са највише. Они потичу из периода турске владавине, која је у Пироту са краћим прекидима трајала од 1385/86. до 1877. године. Ови споменаци су обрађени на начин да је најпре дата слика нишана, затим су приложене арабична и латинична транскрипција и превод текста на српски језик. Пре тога у раду је дао приказ садржаја текстова са наведених надгробних споменика, који, и поред тога што су углавном нејошњи, доносе неке податке и изразе, помоћу којих се може доћи до одређених закључака о томе ко су биле неке од истакнутих личности у Пироту у 18. и 19. веку и како су изгледали њихови надгробни споменаци.

Кључне речи: Пирот, Шехиркој, нишан, исламска епиграфика, Османско царство, 18. век, 19. век

* ibric.sead@gmail.com

¹ Рад је настао као резултат сарадње са Музејом Понишавља Пирот, када су текстови надгробних споменика преведени са османског турског на српски језик за потребе публикације *Заборављени Пирот* Сашке Велкове и Миле Панајотовић (2017). Оригини, транскрипција и преводи ових надгробних споменика у целисти по први пут се објављују у овом броју Пиротског зборника због чега се захваљујемо господину Саши Јовановићу, директору Музеја Понишавља и госпођи Мили Панајотовић, историчару – вишем кустосу, који су 29.6.2021. године дали писмену сагласност (бр. 144/21) за објављивање натписа из збирке Музеја Понишавља Пирот.

Abstract: *This study is focused on the remains of Islamic tombstones (nišani) which are currently located in the front yard of the Pirot Museum of Ponišavlje. Among other exhibits, the museum has 14 of these tombstones, or their remaining parts, with accompanying labels on display. They date back to the period of the Turkish rein, which lasted since 1385/86 to 1877, with short periods of break. In this study, the images of these tombstones have been provided, followed by their Arabic and Latin transcripts and appropriate translation into Serbian. Firstly, the study presents the texts from the tombstone labels, which, although mostly incomplete, still unravels some data and phrases useful for drawing conclusions about who some of the well-respected figures in Pirot in the 18th and 19th centuries were and what their tombstones looked like.*

Keywords: *Pirot, Shehirkoy, tombstone (nišan), Islamic epigraphics, Ottoman empire, 18th century, 19th century*

УВОД

Епиграфика се као научна дисциплина развила са циљем да дешифрује и проучава натписе које је човек током своје прошлости остављао у камену иза себе. Унутар светске епиграфике значајно место заузима исламска епиграфика. Као и у другим цивилизацијама, и споменици исламске епиграфике су драгоцен извор за проучавање историје и културе у неком месту. У крајевима који су били под турском влашћу настао је знатан број исламских епиграфских споменика на оријенталним језицима. Међу овим споменицима највише је сачувано епитафа (видети опширније у: Веšлагић, 1978; Муџезиновић, 1998).

Долазак Турака Османлија у Пирот (први пут 1385/86. године, а затим 1425. године када ће га поново освојити) значио је и долазак новог политичког устројства, нове културе и стила живљења. Пирот је у административном смислу био хахија, а затим каза (кадилук, срез) у оквиру Софијског, а касније Нишког санџака. Пирот се постепено развио у градско насеље познато по разноврсним занатима и трговини. Турска владавина у пиротском крају трајала је до краја 1877. године.² Турци Османлије су у Пироту, од њих назва-

² О прошлости Пирота у наведеном периоду видети опширније у: Велкова и Панајотовић, 2017.

ном Шехиркој (*Şehirköy*)³, посредством задужбина саградили многе објекте, који су му дали изглед оријенталног градског насеља.⁴

НИШАНИ У ПИРОТУ

Исламски надгробни споменици – нишани⁵, који се налазе у дворишту Музеја Понишавља у Пироту и који су били доступни за израду овог рада, углавном су сачувани у деловима, осим једног нишана (1), чији је текст потпун. Узимајући у обзир да је у овом раду у обзир узет текст и садржај нишана, овде су обрађени само нишани или тачније делови нишана који имају текст, док су физичке и естетске особине тема за неки други рад.

Од четрнаест исламских нишана са натписима који су у овом раду обрађени, са сигурношћу можемо казати да су осам мушких (1, 2, 3, 4, 8, 11, 13 и 14) и један женски (9), док је код пет нишана пол особе непознат (5, 6, 7, 10 и 11). Од ових непознатих, један нишан је дечји (7).

Од звања и титула спомињу се *шејх*⁶ (1), *кадија*⁷ (1), *алемгар*⁸ (2) и *аџа*⁹ (8, 9).

³ О изразу *Шехиркој* као називу за Пирот видети више у: Зиројевић, 1980.

⁴ Опширније о објектима оријенталне културе видети: Амедоски и Катић, 2014.

⁵ Нишани су „*kameni stupci različitih veličina i oblika. Obilježavaju grob obično po dva, jedan više glave, a drugi niže nogu, i stoje na grobu najčešće sami, a kojegdje i sa santračem, četvrtastim i duguljastim tesancima, koji prave rub groba u obliku četverokuta. Prednji je nišan ili bašluk uvijek prilično veći od zadnjega. Manji su nišani usađeni izravno u tlo, a oni veći, teži, kojegdje su poradi veće stabilnosti uglavljeni u posebno i šire kameno postolje u zemlji*“ (Вејтић, 1953, стр. 284). Овде наводимо само једну од могућих одређења појма нишана. За шире упознавање с овим појмом заинтересовани читалац може да користи и општа дела енциклопедијског типа, као и стручну литературу доступну и на интернету.

⁶ Реч *шејх* значи *стипарешина*, *полавица*, *учитељ* и *полавица дервиша* (Škaljić, 2014, стр. 540).

⁷ *Кадија* је *шеријатски судија* који је био надлежан за одређену област која се по њему звала *кадилук* (Škaljić, 2014, стр. 354).

⁸ Реч *алемгар* значи *бајрактар* и *заставник* (Škaljić, 2014, стр. 84).

⁹ Реч *аџа* је војна и цивилна титула и почасни наслов за онога ко не припада племству и интелигенцији, а означава *тазду*, *велејоседника* и *добро стиојећу особу* (Škaljić, 2014, стр. 70).

Мушка имена на нишанима су *Абдуррахман* (1), *Сулејман* (2), *Шакир* (4), *Зејнел* (8) и *Русџем* (13) док је од женских имена сачувано само име *Афифе*.

Од топонима спомиње се *Шехиркој* тј. Пирот (1) и то као *каза*, односно административна јединица која је била у рангу среза или општине.

Од демонима спомиње се *Шехиркојли* тј. Пироћанац (4).

На нишанима се налазе изрази и реченице којим се обзнањује жеља и молба да се живи, који су посетили тај гроб, или су у пролазу, замоле Богу за покојника, који је ту укопан.¹⁰ У већини случајева то је молба да се за његову/њену душу рецитује почетно поглавље из муслиманске свете књиге Курана, а то поглавље је *Ел-Фаџиха*¹¹ (1, 2, 3, 4, 5, 6 и 11).

У османској држави у употреби је био хиџретски календар (*hidžri*), док се од XIX века у употребу уводи јулијански календар (*rumi*). На нишанима из Пирота коришћен је хиџретски календар. Од четрнаест нишана, за њих пет је наведена и година смрти покојника (1, 8, 9, 10 и 12). Само на једном нишану наведен је прецизан датум смрти са даном, месецом и годином (10). Од пет нишана на којима је наведена година, четири су из XVIII века (1, 9, 10 и 12), а један је из XIX века (8).

¹⁰ Опширније о томе видети: Ibrić (İbrić), 2019.

¹¹ У верској култури Турака Османлија поглавље *Ел-Фаџиха* (Приступ) учи се (рецитује се) за душу мртвих. Обичај је прешао и у културу муслимана Балкана. Иначе, ово поглавље је најважније у Курану и темељни обред у исламу – намаз (молитва) не може се извести без учења овог поглавља. Превод овог поглавља гласи: „U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog! Tebe, Allaha, Gospodara svjetova, hvalimo, Milostivog, Samilosnog, Vladara Dana sudnjeg, Tebi se klanjamo i od Tebe pomoć tražimo! Uputi nas na Pravi put, na Put onih kojima si milost Svoju darovao, a ne onih koji su protiv sebe srdžbu izazvali, niti onih koji su zalutali!“ (*Kur'an s prevodom*, без године и места издања).

НИШАН БР. 1

Оригинал текста:

مرحوم الشيخ

عبدالرحمن

القاضي بشهركوي

فاتحا

١١٤٢

Латинична транскрипција натписа:

Merhûm eş-şeyh

Abdurrahmân

El-Kâdî bi-Şehirköy

Fâtîha

1142.

Превод текста:

Покојни шејх

Абдуррахман

Кадија у Шехиркоју

Фатиха

1142. [1729/30.] године¹²

НИШАН БР. 2

Оригинал текста:

فاتحه

زيارتدن مراد اولان دعادر

بوكون بگا ايسه يارين سگادر

مرحوم ومغفور له

شهر کوبلی سليمان علمدار

Латинична транскрипција натписа:

Fâtîha

¹² Хиџретска 1142. година одговара 1729/30. години по грегоријанском календару, тачније трајала је у периоду од 27.07.1729. до 16.07.1730. године.

Ziyâretden murâd olan du'âdır

Bugün bana ise yarın sanadır

Merhûm ve mağfûrleh

Şehirköylü Süleymân alemdâr

Превод текста:

Файиџа

Сврха њосеџе (гроба) је молиџва

Ако је данас за мене, суџра ће биџи за џебе,

Покојни, оџрошџени (нека је)

Шехиркоџлиџа Сулејман-алемдар

НИШАН БР. 3

Оригинал текста:

الفاتحه

اسدى بينه برباد حزان

كلزار دهر ايچره همان

قوپاروپ باغ فندان بر كل

Латинична транскрипција натписа:

El-Fâtiha

Esdi yine bir bâd-ı hazân

Gülzâr dehr içre hemân

Koparıp bağ-ı fenâdan bir gül

Превод текста:

Ел-Фаѿиха

Поново један јесењи веѿар дуну

У ружичњаку времена, у овом ѿрену,

Из башиѿе ѿролазносѿи убра ружу једну...

НИШАН БР. 4

Оригинал текста:

فاتحه

...

... والمغفور شاكر اغار وحنه

Латинична транскрипција натписа:

Fâtiha

...

... *ve 'l-mağfûr Şâkir Ağa rûhuna*

Превод текста:

Фатиха

...

... *и оџрошиџени (нека је) Шакир-аџа, за њејову душу...*

НИШАН БР. 5

Оригинал текста:

الفاتحه

زيارتدن مراد اولان دعادر

بوكون بگا ايسه يارين سگادر

مرحوم ومغفور له

...

Латинична транскрипција натписа:

El-Fâtiha

Ziyâretden murâd olan du'âdır

Bugün bana ise yarın sanadır

Merhûm ve mağfûr-leh

...

Превод текста:

Фатиха

Сврха њосеиџе (гроба) је молиџива

Ако је данас за мене, суџира ће биџи за шебе,

Покојни, оџрошџени (нека је)

...

НИШАН БР. 6

Оригинал текста:

الفاتحه

صلاتيله سلام السون حبيبه

شفاعت ايله بو كمترضعيفه

... عصيانمز چوق

Превод текста:

*У време деџињсџива чашу смрџи је исџило
Те је моје младо деџе рајском врџу одлеџело.*

НИШАН БР. 8

Оригинал текста:

زينل اغا غفر الله له

سنه ١٢٢٤

Латинична транскрипција натписа:

Zeynel-Ağa gaferallâhu lehu

Sene 1224.

Превод текста:

Зејнел-аџа нека му Боџ оџросџи џрехе

1224.[1809/10.] џодине¹³

¹³ Споменута 1224. хиџретска година одговара 1809/10. години по грегоријанском календару и трајала је у периоду од 16. фебруара 1809. до 05. фебруара 1810. године.

НИШАН БР. 9

Оригинал текста:

... عفيفه بنت

... اغا روحيجون

سنه ١٢٠٧

Латинична транскрипција натписа:

...*Afife bint*

...*Aġa rûhiċün*

Sene 1207.

Превод текста:

...*Афифе ћерка*

...-*aīe*, за њену душу

1207. [1792/93.] ĩодине¹⁴

¹⁴ Хиџретска 1207. година одговара 1792/93. години по грегоријанском календару, тачније трајала је у периоду од 19. августа 1792. до 08. августа 1793. године.

НИШАН БР. 10

Оригинал текста:

روحیچون

سنه ۱۱۹۱

فی ۲۶ ج

Латинична транскрипција натписа:

Rûhiçün

Sene 1191

Fî 26 C

Превод текста:

За њејову (или њену) души

1191.[1777.] године

26. цумаде'л-ахир¹⁵

¹⁵ Хиџретски датум 26. цумаде'л-ахир 1191. године одговара 1. августу 1777. године по грегоријанском календару. Иначе је цумаде'л-ахир шести месец у хиџретском календару.

НИШАН БР. 12

Оригинал текста:

لله روحیچون

سنه ۱۲۰۰

Латинична транскрипција натписа:

Lillâhi rūhiçün

Sene 1200.

Превод текста:

Раги Боѿа за душу њеѿову/њену

1200. [1785/86.] ѿодине¹⁶

¹⁶ Хиѿретска 1200. година одговара 1785/86. години по грегоријанском календару, тачније трајала је у периоду од 04.11.1785. до 23. 10. 1786. године.

НИШАН БР. 13

Оригинал текста:

...

مغفور الحاجي رستم

لله روحه چون

Латинична транскрипција натписа:

...

... *mağfûr el-hâcî Rüstem*

... *lillâhi rûhiçün*

Превод текста:

... ојрошиџени (нека је) хаџи Русџем

... раџи Аллаха (Бога) за душу њејову

НИШАН БР. 14

Оригинал текста:

...

... المرحوم

Латинична транскрипција натписа:

...

El-merhûm

Превод текста:

...

Покојни...

ЗАКЉУЧАК

Натписи на исламским надгробним споменицима представљени у овом раду потврђују да они могу да буду значајан историјски извор не само за хронолошко одређење неких догађаја, већ и за дубље проницање у културу муслимана који су их подизали¹⁷, тим

¹⁷ О томе како поруке епитафа, црпљене из верских извора и човековог животног искуства, изречене поетски и прозно, шире могућности дубљег сагледавања културе муслиманског становништва, може се видети код Аземовића и Лубодера (Azemović i Luboder, 2007) који у свом делу обрађују нишане на подручју општине Рожаје.

пре ако се има у виду да је на територији Србије веома мали број нишана сачуван, а уједно да је још мањи број њих обрађен. Колико је нама познато, нишани који су обрађени у овом раду једини су сачувани нишани у Пироту, па превод натписа на њима може да буде значајан допринос и ширењу сазнања о култури муслимана који су некада живели у Пироту.

ЛИТЕРАТУРА

- Azemović, Z., Luboder, Z. (2007). *Urezano u kamenu i pamćenju*, Novi Pazar, El-Kelimeh.
- Амедоски, Д., Катић, С. (2014). Верске задужбине муслимана нахије Пирот (Шехиркој) 1570/1571. године. *Мешовића праћа–Miscellanea*, 35, 7-18.
- Вејтић, А. (1953). Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini. *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, 3-4, Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu.
- Веšлагић, Ш. (1978). *Nišani XV i XVI vijeka u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Ђбрић, С. (2019). *Novi Pazar ve Çevresinde Bulunan Osmanlı Kitabeleri*. Doktora tezi. Sarajevo, International Burch University.
- *Kur'an s prevodom* (preveo Besim Korkut), без године и места издања.
- Муџезиновић, М. (1998). *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine. Knj. 1, 2 i 3*, Sarajevo, Sarajevo-Publishing.
- Шкалјић, А. (2014). *Turcizmi u našem jeziku*, Sarajevo, Karika.
- Велкова, С., Панајотовић, М. (2017). *Заборављени Пироџ*, Пирот, Музеј Понишавља.
- Зиројевић, О. (1980). Око имена Шехиркеј (Sehirköy). *Историјски часопис*, 27, 233-236.

Примљено/ Received on 01.09.2021.

Ревидирано/ Revised on 21.10.2021.

Прихваћено/ Accepted on 21.10.2021.